

ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ“
ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „МУЗИКАЛНА ЕСТЕТИКА, МУЗИКАЛНО ВЪЗПИТАНИЕ И
ИЗПЪЛНИТЕЛСТВО“

ЛЮБА АТАНАСОВА ЗЛАТКОВА

ТАНЦУВАЛНИТЕ ЖАНРОВЕ И МЯСТОТО ИМ В УРОКА ПО МУЗИКА

АВТОРЕФЕРАТ
на дисертационен труд

За присъждане на образователна и научна степен „доктор“
Област на висше образование: 1. Педагогически науки
Професионално направление: 1. 3. Педагогика на обучението по...
Научна специалност: „Методика на обучението по музика“

Научен ръководител:
Проф. д-р Анастасия Атанасова-Вукова

ШУМЕН
2015

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на разширен съвет на катедра „Музикална естетика, музикално възпитание и изпълнителство“ при Педагогически факултет на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Дисертационният труд е с обем от 148 страници. От тях 139 страници са основен текст – изложение, 5 страници библиография, 15 приложения. В рамките на текста – изложение са включени диаграми, фигури, таблици. Библиографията включва 126 източници, от които 110 - на кирилица, 16 - на латиница, 5 - от интернет.

Защитата на дисертационния труд ще се състои наот.....часа в зала.....на Педагогически факултет

УВОД

Отправеният от Жак-Делор апел „Да се учим да учим и знаем! Да се учим да действаме и можем! Да се учим да бъдем, да сме ние (АЗ)!” не само не загуби своята стойност след толкова години, но и стана платформа за развитие на съвременните хуманитарни науки. Той стои в основата на съвременните тенденции, разгърнати в редица изследвания и стратегии, касаещи модернизирването на образованието на всички нива и всички области, касаещи качеството на образованието, чието постигане е немислимо без разгръщане на хуманното начало, в центъра на което стои полагането на усилия за пълно реализиране на обновление на образователната система. В центъра на съвременните стратегии за образованието на XXI век се поставя въпросът „образование – култура”. Две понятия различни, но насочени към една цел – човека. Включен в образователния процес, човек опознава културата и тя става неизменна негова духовна същност, от друга страна развитието на културата зависи от образования човек. Това означава интегриране на образователния процес и културата така, че чрез педагогическото посредничество да се обогатява културния опит на човека, а чрез навлизане на културните елементи в образованието във всички сфери – да се формира духовността на личността.

Реализацията на съвременното художествено образование все повече се свързва с културоцентричния подход, т.е. създаване на по-динамична и плодотворна взаимовръзка между образование, култура и изкуство. Съвременните данни от редица психологически, педагогически и социологически изследвания показват значителното понижаване на образователното и културно ниво, наблюдавано в няколко вече поколения. Учените считат, че основните причини трябва да се търсят в отношението и равнището на образователната система на художественото

обучение и възпитание. За тяхното отстраняване е необходимо разработване на иновационни педагогически идеи и реализиране на педагогически технологии, съдържащи методически инструменти, осигуряващи „учене чрез осъзнаване, учене чрез правене, учене за можење”.

Художественото образование на XXI век съвременната педагогика на изкуствата очертава като образование, създаващо условия и среда за мотивация на учениците за учене, използващо максимално техния познавателен потенциал и формиране на отношение към обекта на учене. Ефективността на този образователен процес не се изразява само с постигане на резултати, а преди всичко с прилагането на такава педагогическа технология, при която в най-кратко време и минимална познавателна енергия се овладяват дадени знания и се получава удовлетвореност и сигурност в собствените сили у учениците.

Гореизложените тенденции в съвременното художествено образование поставят редица проблеми пред музикалното възпитание и образование, свързани с подхода към него като част от духовната култура на човека, като въвеждането на културни елементи в границите на музикалното обучение, които ще дадат полихудожествен характер на това обучение и насоченост към формиране на културен опит у обучаваните. Наблюденията върху практиката на музикалното обучение в училище показват известно „толерирание” на пеенето и „неглижиране” към слушането на музика, към танца, който изцяло е предмет на физическото обучение.

Танцът като съчетание на музика и движения отразява емоционално-образното съдържание на музикалното произведение. Танцувалност като понятие е въведено в „Програма на обучението по музика” от Д. Кабалевски, на принципа на тематичността, в основата на който стоят музикалните жанрове. Извеждането на „трите кита” (песен, танц, марш) той мотивира с тяхната близост, познатост на децата още в ранна възраст, за да разкрие чрез тях красотата на „голямата музика”, за да разшири

техния музикален опит и най-вече да ги приобщи към музикалната култура, като път към всеобщата култура на човечеството. Недостатъчното внимание към танца като жанр и на танцувалността като характеристика на голяма част от музикалната литература в музикално – образователната практика, не използването на възможностите на танца и неговото място във формирането на музикалната култура на ученика дава основание да се анализира този проблем, да се апробира педагогическа технология за тяхното осъзнаване с цел приобщаване на учениците към музикалната култура.

Отсъствието на специализирани теоретични и методични разработки на този проблем определя характеристиката на настоящото теоретико-приложно изследване и значимостта на осъзнаването на танцовите жанрове в училищна възраст.

Теоретичният анализ на този проблем в психологическите, педагогическите, дидактическите и музиковедчески литературни източници определя следната **изследователска проблематика на настоящия труд:**

- осъзнаване на танцувалните жанрове като психолого–педагогически феномен;
- разработване на научнообоснована методическа система, като възможност за прилагане на нов тип организация на учене, при което ученикът, като субект на обучението, активно натрупва субектен музикален опит, формира компетентности, личностно-смыслово отношение към обекта на учене и стил на учене;
- разкриване на мястото и възможностите на танца и танцувалността в урока по музика като средство за разширяване на музикалния опит на учениците и приобщаване към музикалната култура.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ПЪРВА ГЛАВА съдържа теоретичен анализ на съвременната литература, свързана с осъзнаването на танца и танцовалността.

В първи параграф се прави характеристика на танца и неговото място в музикалната култура. Танцът се разглежда като симбиоза между музика и движения, посочват се различните му проявления в зависимост от функциите, които изпълнява, мястото му в музиката и хореографията, както и преливането му в сложните музикални форми. Извеждат се специфичните музикално-изразни средства, които определят неговата характеристика, които се определят от комбинациите на ритмичните изразни средства и които помагат отличаването на различните видове танци един от друг. Вниманието се насочва върху понятието *танцовалност*, което е използвано от Д. Кабалевски в Програмата за музикално възпитание в училище, прави се характеристика на танцовия жанр и танцовалността в музиката и са разгледани различните музикално-изразни средства, които влизат в тяхната характеристика.

Във втори параграф се определя ролята на музикалните способности за осъзнаване на танца и танцовалността в музиката, обосновават се функциите на музикалния ритъм и се посочва неговата „сложна йерархическа структура“, като по този начин се обосновават и музикално-ритмичните способности, които заемат основно място при осъзнаването на танцовалните жанрове. Подчертава се ролята на музикално-познавателните способности и особено голямото място което заемат музикално-когнитивните способности и емоционално-оценъчните способности в

разглеждания проблем, както и взаимозависимостта в развитието между тях и осъзнаването на танците.

В трети параграф е обърнато внимание на системите за музикално възпитание и мястото и ролята на танца в тях. Разглеждат се музикално-възпитателните системи на Франсоа Делсарт, Емил-Жак Далкроз, Карл Орф, Е. Конорова, Д. Кабалевски, Мария де-Лордес Мартин, Е. Абдулин, Л. Дмитриева и Л. Черноиваненко, Г. А. Флеминг, Ю. Шувалова. Посочени са приликите и разликите между тях, като се обръща голямо внимание на целите, които си поставят и мястото на музикалния ритъм, на движенията и танца, на музикално-изразните средства в процеса на обучението.

Съвременните теории в психологията и педагогиката на ученето и връзката им с осъзнаването на танцувалността в музиката се поставя в **четвърти параграф**. Разглеждат се различни страни на ученето и становища на различни автори за неговата същност и управление. Обръща се внимание на моделирането в учебния процес, на алгоритъма като стратегия за решаване на учебни проблеми, на процеса за усвояване на информацията и неговите етапи: **възприемане – разбиране – осмисляне – осъзнаване – затвърждаване – приложение в практиката** (С Рубинщайн, Б. М. Теплов, Д.Йорданов, Л.Десев, М.Андреев, П.Николов, Н. Александрова и др.).Подчертава се значението на теориите на П. А. Рудик, Хюбърт и Стюарт Драйфус и П. Я. Галперин, които са основополагащи за изследването, като се приема, че осъзнаването на танца и танцувалността в училище е етап от процеса на учене, в който танцът и танцувалността заемат своето място като част от музикалната култура.

ВТОРА ГЛАВА съдържа теоретичните основи, постановката и организацията на изследването.

В първия параграф се изтъква, че световните образователни инстанции все повече се обръщат към културата и духовността, към извеждане на стратегия на принципа за качественост на образованието, насочено към развитие и

формиране на активни личности с възможност за самоусъвършенстване, към разработване на педагогически технологии за пълноценно използване на познавателния потенциал на учениците. Направеният теоретичен анализ на различните музикално – педагогически системи показва, че няма специфични теоретични и методически разработки за осъзнаването на същността на танца и мястото му в урока по музика, ролята му в изграждане на музикалната култура на ученика. Музикално – педагогическата практика също не предлага методична система, методична последователност за осъзнаване същността на танца, за неговата специфичност и глобалност, за неговото място в музикалното образование на ученика. В съвременната психология образователният процес е насочен към изменение на самия обучаем, субект на ученето, воден към натрупване на субектен опит, компетентност, личностно-смыслово отношение към предмета на учене и стил, позиция на учене (П. Галперин, Н. Тализина, Л. Десев, М. Андреев и др.). Обосновава се насочеността на настоящото изследване към особеностите на осъзнаване на танците и мястото и функциите им в урока по музика. Процесът на осъзнаване на всяка познавателна информация, преминава през етапи на възприемане, разбиране, осмисляне, обобщаване, затвърдяване и приложение в практиката (С. Рубинщайн, Б. М. Теплов, Г. Галперин, Н. Тализина, Д. Йорданов, Л. Десев, М. Андреев, П. Николов, Н. Александрова и др.).

Приема се, че всеки отделен танцов жанр има своя собствена характеристика, изразяваща се в уникална комбинация от ритмически музикално-изразни елементи, които бележат неговата „самоличност“. Нейните елементи запазват своята относителна самостоятелност и непромененост, повтаряйки се на принципа на остигатност в процеса на развитие на музикалното цяло. Тази комбинация от метрум, ритмичен рисунок, акцент, обединени в дву- или четиритактово построение, се определя като **ритмичен**

модел¹. Ритмичният модел се приема като универсално явление, което изразява отличителната характеристика на танца. и се използва като основно средство в образователния процес при разкриване на спецификата на танцувалността в музиката.

Във втори параграф се определят:

Обект на изследването е осъзнаването на танцувалните жанрове от учениците като психолого-педагогически феномен в процеса на обучението по музика.

Предмет на изследването е разработването на теоретичен модел на методична система, осигуряваща осъзнаването на танцувалните жанрове и изграждането на музикално-танцова компетентност у учениците.

В третия параграф се извежда:

Цел на изследването е *осъзнаването на танцовите жанрове в урока по музика и определяне на ефективността на приложената методична система като специфичен комплекс от методи и средства за тяхното осъзнаване.*

Хипотеза:

Предполага се, че разработената и апробирана научнообоснована методична система и определянето на специфична методична последователност от методи и средства за осъзнаването на танцовите жанрове, ще създадат оптимални психолого-педагогически условия за провеждане на учебния процес.

Хипотезата съдържа две конкретни предположения:

- Ø Осъзнаването на танцовите жанрове ще определи своеобразието и специфичността на отделните етапи при усвояването им, т.е. методическата последователност;
- Ø Овлабяването на характеристиката на даден танц чрез ритмичния му модел ще осигури не само неговото по-ефективно осъзнаване, но и ще улесни оптимално

¹ Моделите на българските народни танци се подчиняват на различна периодичност, като могат да бъдат нечетен брой тактове.

пренасянето на знанията и уменията на учениците при решаване на нова музикално-танцова ситуация, т.е. определяне жанра на новия танц.

Конкретизират се следните **задачи**:

1. Да се направи теоретичен анализ на съвременните литературни източници в областта на музикознанието, музикалната психология и педагогика, касаещи овладяването на танцовите жанрове и определяне на мястото на танца в урока по музика в училище.

2. Да се разработи и апробира научнообоснована методична система за осъзнаване на танцовите жанрове и изграждане на музикално танцова компетентност у учениците.

3. Да се установят етапите на усвояване на танцовите жанрове и да се определят възможностите на ритмичния модел като тяхна основна характеристика за осъзнаването им.

Формирането на танцувалните компетентности като необходимост за опознаване и овладяване на танците, за разбиране и осъзнаването им на познавателно – теоретична и практическа основа, изисква разглеждането на танцовия жанр в различни аспекти, т.е. универсалността на танца изисква той да се разглежда като: *Музикално произведение* – т.е. с неговата музикална форма, изразни музикални средства и пр.; *Танц* – вид изкуство, което се изразява в пространството и времето като съчетание от музика и движения, които са в симбиоза и определят неговия специфичен характер и стилови особености, произлизащи от епохата, в която битува и се развива, географското място, на което принадлежи.

Разкриват се музикално-танцовите компетентности, които се формират – музикално-образователна, музикално-изпълнителска, музикално-двигателна, личностни компетенции, свързани с естетическата насоченост на личността, музикално-естетическото отношение към танца, музикално-ценностната ориентация.

Четвъртият параграф е насочен към разкриване на методите на изследване на осъзнаването на танцовите жанрове:

теоретичен анализ; психолого-педагогически експеримент с три етапа – констатиращ, формиращ и контролен; анкета за определяне нивото на информираност за танцовите жанрове; тест за нивото на усвояемост на информацията и Тест за нивото на осъзнатост на танци.

В петия параграф се разглежда организацията на експерименталното изследването съобразно научните изисквания за провеждане на подобен тип изследвания.

В структурен план то съдържа: *Констатиращ експеримент*, при който се провеждат диагностични процедури за установяване степента на изходното ниво на танцувалните възможности и теоретичната осведоменост за танцувалните жанрове на включените в изследването ученици в експериментална и контролна група – общо – 88 ученика; *Формиращ експеримент*, при който в продължение на една учебна година се провежда формираща програма, чрез която се апробира разработената методическа система за установяване: *ефективността на приложената методическа система* за изграждане на музикално-танцови компетентности; *етапите на осъзнаване на танцовите жанрове*, т.е. на приложената методическа последователност, методи и средства за осъзнаване на танцувалните жанрове; *възможностите на ритмичния модел*, разглеждан като специфичен информационен комплекс и използван като средство за тяхното осъзнаване; *контролен експеримент* за анализ на получените резултати за изходното състояние на осъзнаването на танцувалните жанрове и потвърждаването на ефективността на създадените психолого-педагогически условия при провеждане на учебния процес.

В шестия параграф се посочва критериалната система за измерване нивото на осъзнаване на танцувалните жанрове в обучението по музика. На основа на гореизложените теоретични положения и *критериите* за оценяване на знанията на немския психолог Йоахим Ломпшер се определят следните критерии за оценяване на знанията и придобитите компетентности от

учениците за танца и танцувалността в музиката: **Правилност** — степента на покритие при съпоставяне на учебното съдържание в обучението по музика и обективната реалност на знанията за танца и танцувалните компетентности; **Обобщеност** — установява се от степента на покритие между общото, особеното и единичното в твърденията на учениците по отношение на системата от знания или нейна част за танцувалността в музиката; **Конкретност и нагледност** — степента на покритие между конкретното и абстрактното, между наличието и относителната действеност на сетивно-конкретните и абстрактно вербалните елементи в знанията за танците и съответните им компетентности чрез наличието на взаимовръзки между тях. **Системност** — проявява се в изграждането на структурирана система от знания за танца и танцувалността в музиката. Проявява се в степента на подреденост и обвързаност на знанията и компетентностите за танцувалността и във връзките между знанията за музикалните произведения, танцовите жанрове и танцувалност; **Трайност** — степента на съхраненост на знанията и компетентностите, основана на: обема от възпроизведеното; вида и съставните части на възпроизведената област от знания; качествените изменения в знанията в сравнение с възпроизвеждането, непосредствено след първото усвояване; времето, изминало от първото усвояване до възпроизвеждането; **Разполагаемост** — степента на приложимост и преносимост на знанията, уменията и танцувалните компетентности. **Смисленост** — степента на субективната значимост на знанията, уменията и компетентностите за субекта на ученето-ученика.

Горепосочените характеристики за оценяване степента на придобитите знания и компетентности се прилагат при:

Критерий 1. Възприемане и ориентиране в танцувалността (от предложени готови ритмични модели да се подбере този на съответния танцов жанр).

Критерий 2. Сравняване и съпоставяне на танци (сравняване на РМ на нов танц с няколко познати РМ и мотивиране на подбора)

Критерий 3. Осмисляне на знанията за танца

Критерий 4. Обобщаване на знанията за танците и танцувалността (класификации на танцувалните жанрове с помощта на ритмичните им модели по отношение на елементите на модела).

Критерий 5. Приложение на усвоените знания за танцувалните жанрове (конструирание/извличане на ритмичен модел на нов танц при възприемане на нов музикален материал с танцувален характер).

Всеки критерий съдържа по три показателя, чиято характеристика и описанието на четирите нива на оценяване: много добро, добро, средно и нулево са дадени подробно в дисертационния труд.

В **седмия параграф** се прави характеристика на изследваните лица: 42-ма четвъртокласници и 46 петокласници от гр. Шумен, разпределени в експериментална и контролна група по 44 ученика.

Осми параграф насочва вниманието към използваните статистически методи: **Вариационен анализ** за оценяване варирането на количествените резултати от поставените задачи; **Корелационен анализ** за установяване на зависимости между резултатите, получени в различните етапи на формирация експеримент за усвояването на танцувалността чрез ритмичен модел в ЕГ; **t критерий на Стюдънт** за сравняване на средните стойности на оценките от поставените задачи в различните етапи на изследването.

В ТРЕТА ГЛАВА се разработва теоретичният модел на методическа система, осигуряваща осъзнаването на танца и мястото му в урока по музика.

На основа на проучената литература и на изведените концептуални постановки на изследването се определят

теоретичните положения за разработване на модела на методическа система за осъзнаване на танцувалността в музиката и изграждане на музикално-танцова компетентност у учениците с оглед приобщаването им към музикалната култура:

- Ø Проблемът за формиране на художествената култура, като част от духовната култура на личността в педагогика на изкуствата се определя като проблем, налагащ търсене на решението си не само в разкриване на методологичните предпоставки, а преди всичко в разработване на *педагогически и методически теоризи за неговото осъществяване*.
- Ø Разработването на модела на методическата система, осъществяваща осъзнаването на танца и танцувалността и определяща мястото им в урока по музика се извежда на основа на методологията на педагогиката на изкуствата изразена в: *концептуалност* – изявена в подхода към музикалното образование като част от духовната култура на личността; *научност* – определяна от разглеждането на танца и танцувалността като художествено явление, като обект на учене, чието осъзнаване изисква разработване и прилагане в музикалното обучение в училище на методична система, адекватна на познавателните възможности на учениците; *художественост* – подход към продуктивната същност на обекта на учене и етапите на неговото осъзнаване – в случая танца, като единство на художествено-музикална структура, художествено-музикален език и танцувални движения, което определя методическата основа на обучението за разкриване на танца и танцувалността като художествено съдържание, художествен образ, художествен обект на ученето
- Ø В последните години, се създаде и развива ново направление на хуманитарните знания – педагогика на изкуствата. Проблемът за формиране на художествената

култура, като част от духовната култура на личността е проблем, налагащ търсене на решението и в разкриване на методологичните предпоставки, и в разработване на педагого-психологически и методически теории за неговото осъществяване.

- Ø Приема се, че разработването на реално действаща методична система, ориентирана към танца осигурява осъзнаване на танцувалните жанрове чрез определяне на специфична методична последователност и педагогически условия за актуализация на възпитателния му потенциал.
- Ø Разкриване на етапите на осъзнаване на танцувалните жанрове се основава на съвременните теории на психология на ученето, където осъзнаването и усвояването на информацията се осъществява чрез възприемане, разбиране, осмисляне, обобщаване, затвърдяване и приложение в практиката.

Методичната система е изградена на *хуманистичния, глобалния, рефлексивния, личностния, ситуационния и индивидуалния подходи*, а също така и на *междудисциплинарния, интегративния, конструктивистичния и целевият подходи*.

Методите, използвани в прилаганата методична система са: обяснение, обсъждане, наблюдение, демонстрация, упражнение (*упражненията по образец, вариативни упражнения*), ситуационен метод, проект, сътрудничество.

Осъзнаването на танцувалността в музиката се извършва на основата на **интерактивното обучение**. Съвместната работа на учител и ученици създава условия за равнопоставеност на участниците в образователния процес, в който те постепенно придобиват необходимите компетентности за гъвкаво решаване на ритмико-двигателни ситуации. По време на учебния процес учителят изпълнява различни функции: *обучаваща; развиваща; стимулираща; коригираща; превантивна*.

В продължение на една учебна година в класовете на експерименталната група (ЕГ) се апробира предложената

методическа система за осъзнаване на танцувалните жанрове и изграждане на музикално-танцувална компетентност, различна от тази в общообразователното училище. При възприемането и анализирането на музикални пиеси и песни с танцувален характер се обръща особено внимание на извличането на характерните ритмични елементи (метрическа пулсация, ритмичен рисунък – ритмични групи, темпо), които се усвояват двигателно. Определя се специфичния *логически акцент* и заедно с ритмическите елементи се обединяват в „носител“ на белезите на конкретния танцов жанр – ритмичен модел (РМ), който намира широко място при отделните етапи за осъзнаване на танца съобразно специфичността на характеристиката на всеки един от тях. Основен момент в методичната система е развитието на музикално-ритмичните способности – усвояване на първоначална „ритмична грамотност“, т.е. развитие на усета за метрум – усета за метрична пулсация, усета за ритмичен рисунък, (способността да се възприемат, различават и изпълняват съотношенията на тоновете трайности). Това дава възможност на учениците да комбинират ритмичните елементи, извличайки необходима информация от базисните знания и по този начин да конструират нов модел. Заедно с тези способности активно участие имат както музикално- познавателните така и емоционално-оценъчните способности.

Осъзнаването на танцувалността в музиката, познаването на разнообразни жанрове и музикални форми предполага използване на **съвременни форми** на организация на учебния процес при апробиране на методична система: **фронтална** форма на обучение (предпочитана в начална степен), **групова форма** – използва се в зависимост от равнището на владееене на музикалния материал, интелектуалното ниво на учениците, при двигателните упражнения и работата по проект; **индивидуалната форма** дава възможност на учителя да се съобрази със специфичните особености при усвояването на знанията за танците на всеки ученик в зависимост от равнището му на подготовка и развитие.

Образователната стратегия и педагогическа технология на предлаганата методична система е да се създадат такива педагогически условия, които да съдействат и осигурят в достатъчна степен на всеки ученик възможност за намиране решения на допуснати грешки при собствените им резултати. Това води до самостоятелност на учениците, самореализация и самооценка, в зависимост от натрупания субектен опит и отговорността им за собствените резултати и се осъществява в няколко направления: **интелектуално** – развитие на интелекта като инструмент, усвояващ и формиращ знанието; **мотивационно** – формиране на мотивация за овладяване на базисни знания, за развитие на необходимите способности и информация за прилагане възможностите за избор на различни решения; **операционно** – създаване на умения за ориентиране в учебното съдържание, насочени не само към научаване и възпроизвеждане на ритмични модели на танци, а преди всичко към преобразуване на зададения музикален материал на основа на овладени начини за учене, на сформирани стил на учене.

В ЧЕТВЪРТА ГЛАВА се представят и анализират резултатите от проведеното изследване, насочено към разкриване ефективността на прилаганата методична система и определяне възможността на използваната специфична методическа последователност за осъществяване на поетапното осъзнаване на танцувалните жанрове в музиката, реализирайки от една страна възприемането, придобиването и възпроизвеждането на получаваната информация, а от друга – създаването на условия за самостоятелност на ученика при нейното осмисляне и прилагане в нови музикално – педагогически ситуации.

В първия параграф се проследяват резултатите в констатиращия експеримент (входното ниво), степента на наличните знания за танцувалните жанрове на 88 ученици от IV и V клас, разделени в две групи – експериментална (ЕГ) и контролна (КГ) по описаните критерии в гл. втора.

Направени са 205 изследвания, които са обработени статистически, като е приложен вариационен анализ. Изчислени са средните стойности (\bar{A}_v) от оценките на учениците при решаване на поставените задачи. Определено е средното стандартно отклонение (SD), за да се установи степента на устойчивост на изследваните явления. Статистическата обработка на данните е с 95% достоверност.

За установяване на входното ниво на учениците за **възприемане и ориентиране в танцувалността** (Критерий 1) се поставят три задачи в три варианта, описани в гл. втора. Резултатите от изследването показват, че двете групи (ЕГ и КГ) не показват статистически различия и имат еднакво ниво на информираност за танцувалния жанр. Незадоволителни са знанията им за неговите специфични ритмични особености и елементите му, т.е. тяхното внимание не е насочвано към тях, нямат диференцирано възприемане и ориентиране в музикалните явления, както и обща представа за танцувалните жанрове. (SD в ЕГ – 0.09; КГ – 0.14). Групите са еквивалентни по отношение на информираност на знанията за танците ($t - 1,75$; $SD - 1,97$). Няма значими статистически различия при изследваните ученици, следователно могат да бъдат поставени в различни педагогически условия, за да се установи ефективността или неефективността на предлаганата методическа система в ЕГ.

Вторият параграф съдържа резултатите от формация експеримент в ЕГ по изведените в гл. II критерии, чрез които се установяват етапите за осъзнаване на танцувалните жанрове.

Анализът на резултатите, касаещи възможността на учениците от ЕГ да **възприемат правилно танците и се ориентират в танцувалността** (Критерий 1) с помощта на ритмичните модели на танците показва, че тези от ЕГ се ориентират правилно в танцувалността. Определят „самоличността“ на танцувален жанр – РМ чрез пляскане с ръце на модела на конкретния танц и не се затрудняват да го определят, когато им се представя като танцови стъпки в дву-, три- и

четириременна метрическа пулсация (IV ЕГ-Ав-2,00;1,90;2,30; VЕГ-2,89;2,47;2,68). Двурременната метрическа пулсация е най-достъпна за учениците и резултатите са високи (IV ЕГ-Ав-2,00, VЕГ-2,89), тъй като тя е свързана с ходене, маршируване – действия, обичайни за тях. При определянето на танците те срещат най-малки затруднения и с лекота се ориентират и откриват верния танц при прозвучаване на музика в този жанр. Това показва, че у учениците е на лице възможност да интерпретират и анализират музикалните явления и модели, характерни за дадения танц. У тях също се наблюдават положителни изяви на музикално-ритмичните способности, касаещи възприемането и възпроизвеждането на основната индикация на танцуващата характеристика на музикалната творба – пулсацията (усетът за метрум), възприемането и анализирането на ритмичните съотношения в музиката на танца (усет за ритмичен рисунок), реагират без затруднение при прозвучаване на музика в този жанр.

Известно колебание се наблюдава при определянето на танците в тривременна пулсация (IV ЕГ-Ав – 1,90; VЕГ Ав – 2,47). Тривременната пулсация в музиката и реакцията с движения на силното метрично време затрудняват, тъй като учениците все още нямат готовност за възприемане и осъзнаване на ритмичното фразирание.

Прави впечатление, че учениците определят правилно танците в четириременна пулсация, успяват да обобщат елементите на жанра и да използват РМ за разпознаване на танца при възприемане на музиката му (IV ЕГ-Ав-2,30; VЕГ Ав- 2,68). Това показва висока степен на *преносимост и приложимост* на знанията, на ритмичните способности и компетентностите за танцовия жанр, тъй като четириременният метрум е аналогичен на двурременния (два пъти по две) (**таблица 3**).

Таблица 3

клас	група		Констатиращ етап	Формиращ етап		
				2-вр. танци	3-вр. танци	4-вр. танци
4	E	Av	0,2	2	1,9	2,3
		SD	0,4	0,94	0,83	0,71
		V(%)	200%	47%	44%	31%
5	E	Av	0,11	2,89	2,47	2,68
		SD	0,31	0,45	0,6	0,57
		V(%)	282%	16%	24%	21%

Резултати за установяване нивото на възприемане и ориентиране в танцувалността чрез средностатистическите резултати и различията

Във формиращия етап, още в началната му фаза – при възприемане и ориентиране в танцувалността се наблюдава от една страна увеличение на средните стойности (Av) над 10 пъти, а от друга – групиране на стойностите около нея. Следователно $V\%$ е около 40%. Това показва, че проведеното обучение влияе положително върху повечето от учениците. *Нагледността и конкретиката* при възприемането и възпроизвеждането на стъпките на танца, елементите му и РМ, както и автоматизираните ритмически движения като познавателен опит от двувременният метрум, помагат за по-лесното възприемане и ориентиране в танцувалността.

Данните показват, че с натрупването на музикален опит, преминаващ през двуделните към четириделните метруми възможностите на учениците за ориентиране в танцувалните жанрове се увеличава с възприемането на повече и по-разнообразни танци. (при двуделните коефициентът на корелация показва слаба зависимост ($IVEГ - 0,28; VЕГ - 0,13$), а при три- и четириделните – коефициентът на корелация показва по-голяма зависимост ($IVEГ-0,21; 0,39; VЕГ-0,24; 0,60$).

Музикално-познавателните способности, свързани с наблюдаването и проследяването на промените, с отделяне на

същественото от несъщественото в звученето на танцувалната музика, както и за обобщаване на музикалните елементи се развиват активно и подпомагат диференцираното възприемане и ориентиране в конкретната музикална изразност на танцовата музика. А музикално-мнемическите способности подпомагат запаметяването на пространствените и времеви последователности в музиката на танца както и връзката с по ранно запаметените и съхранени представи за танца.

Сравняването и съпоставянето на танци (Критерий 2) има за цел да проследи степента на изграденост на система от знания за танца и танцувалността в музиката, проявена при съпоставянето на овладените знания за отделните танци и танцувалността.

Това се установява като учениците съпоставят музиката на танците и определят техните РМ –ли, като три от РМ са познати, а те трябва да определят четвъртия – новият РМ, изпълняван с танцова стъпка и т.н. Сравняването на предлаганите танци дава възможност да се проследи умението на учениците да използват придобитите знания и умения за обобщение на характерните музикално-изразни елементи на танца, т.е. да имат обобщено познание за него. *Конкретността* на метрическата пулсация, специфичната ритмична група или темпо играят особена роля при овладяване знанието за новия танц, преминавайки през РМ като абстрактност и закодирана информация за танцувалността. Възприемането на РМ на нов танц, изпълнен с танцови стъпки от учителя улеснява учениците в ориентирането в характера на танца. Танцовите стъпки носят информация за вида на танца (битов или бален), за начина на изпълнение, за темпото, за характера и епохата, в която е бил разпространен новия танц.

Учениците от ЕГ без затруднения се справят при съпоставката на новия РМ с моделите на усвоени танци. Намаляват различията и колебанията в отговорите им при анализиране на ритмическите елементи и определяне на характера на танците (IVEГ-SD-0,92;0,79;0,68);(VEГ-SD-1,06;0,75;0,68) (**таблица 5**).

Таблица 5

клас	група		Констатиращ етап	Формиращ етап		
				2-вр. танци	3-вр. танци	4-вр. танци
4	Е	Av	0	1,7	2,1	2,4
		SD	0	0,92	0,79	0,68
		V(%)	0	54%	38%	28%
5	Е	Av	0	1,86	2,19	2,48
		SD	0	1,06	0,75	0,68
		V(%)	0	57%	34%	27%

Резултати за установяване възможността за сравняване и съпоставяне на танци чрез среднотатистическите резултати и различията

За информираността за танците на учениците в ЕГ и обогатяването на техните танцувални компетентности особено роля имат *музикално–когнитивните способности*. Те съдействат не само за анализа и синтеза на музикалната информация, за съпоставянето и сравняването ѝ с наличните музикални представи, а и за търсенето на аналогия и свързването им в система от асоциации. Така тези способности играят особена положителна роля при ориентирането в жанровите и стилкови характеристики на танцувалната музика. Моделирането и познавателните операции при съпоставяне на РМ на усвоени танци с РМ на новия танц подпомагат решаването на задачата при новата музикално-двигателна ситуация. Улесняването на това решение се дължи и на придобития двигателен опит от учениците в ЕГ, с който се увеличава възможността за съпоставяне и сравняване на танците не само по отношение на метрическата пулсация и характера на музиката, но и по техните РМ. Така съпоставянето и сравнението се прецизират.

Резултатите, касаещи **осмислянето на знанията за танца (Критерий 3)** отразяват възможностите на учениците да анализират и откриват връзките между елементите на РМ, да

свързват тези елементи със съответни характеристики на танца (по аналогия) и да определят характера на съответната танцовална музика съобразно характеристиката на конкретния танц.

Учениците от ЕГ успешно съотнасят възприеманото непознато музикално произведение към познат танцовален жанр, което показва осмисляне на знанията, независимо дали това произведение е в дву-, три- и четиривременна метрическа пулсация (IVEГ-Av-1,85; 2,25; 2,40); (VEГ-Av-2,00; 2,24; 2,52) (Таблица 7). С лекота характеризират танцовалните жанрове в музиката, познават и определят техните характеристики. Извличат ритмичните елементи на танца, правят необходимите изводи, произтичащи от тях и го отнасят към определена изучавана танцовална категория, т.е. откриват танцовалната принадлежност на слушаната музика.

Таблица 7

клас	група		Констатиращ етап	Формиращ етап		
				2-вр. танци	3-вр. танци	4-вр. танци
4	E	Av	0,3	1,85	2,25	2,4
		SD	0,47	0,75	0,85	0,6
		V(%)	157%	41%	38%	25%
5	E	Av	0,14	2	2,24	2,52
		SD	0,36	1	0,7	0,68
		V(%)	257%	50%	31%	27%

Резултати за установяване нивото на осмисляне знанията за танца чрез среднотатистическите резултати и различията

Резултатите, получени при изчисляването на V% убедително показват, че при този етап е на лице уеднаквяване на нивото на знанията за танците и намаляване на тяхната разнородност у учениците.

Степента на **осмисляне** на знанията за танца и танцовалността, познаването на основните елементи на танца и

осъзнаването им под формата на „ритмически код“ – ритмичен модел е различна при учениците от двете експериментални групи. Най-високи стойности на стандартното отклонение (SD) се наблюдават по отношение на танците в триделна пулсация (SD – 0,85) у четвъртокласниците. Те не винаги успяват да решат танцувалните задачи и не винаги използват РМ на танците, за да охарактеризират музикалната пиеса или песен, която слушат. Това би могло да се дължи на разсеяност от страна на някои ученици, малък обем на наличните знания, недостатъчно време за усвояване на новото, липса на насочено внимание, по-ниско ниво на развитие на музикално-ритмичните и когнитивните способности или други психологически фактори, действащи в момента на решаването на задачите (IVEГ-SD-0,75;0,85;0,60).

В резултат на приложената методическа система учениците в ЕГ са получили обширни знания за танците, богат музикално-слухов опит и е на лице формирано отношение към танцувалната музика. Те разпознават РМ като носител и обединител на основните елементи на даден танц, което осигурява възможността им за осмисляне на знанията за танца. Самостоятелното създаване на ритмична схема (РМ) на учен вече танц върху непознато музикално произведение и причисляването на музиката му към познат вече танцувален жанр показва висока степен на осмисляне на знанията за танците и нарастване на корелацията в дву-, три- и четириделна метрическа пулсация.

От резултатите се установява, че приложената методична система създава условия за развитието на музикално-ритмичните и познавателните способности, на танцови компетенции, които учениците използват при слушане на непознато музикално произведение с познат танцувален характер и го причислят към съответния танцов жанр, като използват „реконструкцията“ на ритмичния му модел. Наблюдава се висока степен на подреденост и обвързаност между музикално-познавателните способности и овладяването на знанията, както и между знанията и танцувалните компетентности. Това е ясно изразено и в приложимостта на

знанията и двигателните умения от учениците в ЕГ за танца при конструирането на модела на **нов обект (ритмичен модел-РМ)** в нова ситуация (ново музикално произведение от познат танцовален жанр). Музикалното „дяло“ (музикална пиеса или песен с танцовален характер) се възприема и анализира, а съпоставянето на елементите му прави възможно бързо и леко конструиране на РМ и причисляването на новата музикална творба към конкретен танцовален жанр.

При осъзнаването на танца и танцовалността от учениците музикално-познавателните способности помагат да се съхраняват ритмическите конструкции, които могат да се използват при възприемането на ново музикално произведение с танцовален характер, за сравняване на елементите на двата танца и при анализиране на характера на музиката и осъзнаване на специфичната за даден танц „ритмична формула“. В този процес музикално–когнитивните способности не само активно съдействат за осмислянето на знанията за танцовите жанрове, но се развиват и обогатяват в музикално- педагогическите ситуации в урока по музика. Учениците не само по-лесно и точно определят характерното за даден танц, но и се ориентират в неговата форма, стилови особености, националност.

Анализът на изложените резултати по отношение на *осмислянето на знанията за танца* показва, че учениците от ЕГ извличат ритмическите елементи на новия танц, като използват усвоените знания и умения, сравнявайки елементите в новия танцовален жанр със собствения си опит. Така се проявява възможността за моделиране в графичен план на елементите на новия познавателен обект-танца.

Възможностите на учениците от ЕГ за **обобщаване на знанията за танцовалните жанрове** – *класификация на танцовалните жанрове (Критерий 4)* се установяват, като им се поставят задачи, чрез които се проверява умението им да класифицират танците, анализирайки елементите на ритмичните им модели и техните характеристики.

От учениците се изисква да класифицират няколко ритмични модела на познати танци, да определят вида на танците според техните ритмически елементи и да ги причислят към определени танцувални жанрове (танцът **полка** трябва да се определи като танц в 2- делен метрум, с акцент на – II време в I такт, с точкувана група, която предполага подскок в двигателно отношение или като чешки, битов танц, най-популярен в средата на 19 в).

Учениците от ЕГ показват добри възможности за класифициране на танците – SD намалява обратно пропорционално на повишаване на компетентността на учениците, на системността и подредеността в изграждането на знания за танците и танцувалността (IVEГ SD-0,69; 0,59; 0,47; VEГ SD-0,83; 0,68; 0,58) (**Таблица 9**). Те вече познават добре характера на танците, ориентират се в ритмическите им елементите и в техните РМ, което им помага да причислят музикалните пиеси към определен танцов жанр.

Таблица 9

клас	група		Констатиращ етап	Формиращ етап		
				2-вр. танци	3-вр. танци	4-вр. танци
4	E	Av	0,15	2,45	2,65	2,7
		SD	0,37	0,69	0,59	0,47
		V(%)	247%	28%	22%	17%
5	E	Av	0,14	2	2,24	2,52
		SD	0,14	2,24	2,52	2,67
		V(%)	0,36	0,83	0,68	0,58

Резултати за установяване нивото на обобщаване знанията за танца чрез среднотатистическите резултати и различията

Учениците от ЕГ най-лесно усвояват танците в четириделна метрическа пулсация.(IVEГ SD- 0,47; VEГ SD- 0,58). V% потвърждава, че ефективността на приложената методична

система в класовете от ЕГ намалява разнородността на знанията и повишава танцувалните умения на учениците.

Използването на специално проведените музикално-педагогически ситуации, като комплекс от методи, провокира активизирането на всички познавателни процеси и операции.

Обобщаването на знанията изисква от учениците да класифицират един танц към определена категория в зависимост от неговите ритмически и познавателни характеристики. Това изисква богат музикално-слухов и двигателен опит, стабилизирани представи за елементите на танците, за РМ на различни танцувални жанрове, за националната принадлежност на танците, за историческата епоха, в която са били популярни, за нравите и обичаите на народа, който е създал танца.

Сравняването на данните от констатиращия етап на ЕГ (t Stat-1,75) и на тези от формирация етап по отношение на обобщението на знанията за танците (t Stat-IVEГ-14,04; VEG-11,55) показва, че знанията за танците се обобщават без затруднение тогава, когато се опират на повече и по-задълбочено възприемане на музика с различен танцувален характер, благодарение на което се повишава нивото на сравняване и осмисляне на знанията за танца

В психологията *обобщението* се разглежда като мисловен процес, при който се отделя и обособява общото в съществените страни на даден предмет и явление по пътя на сравнението, анализа, синтеза и т.н. В настоящото изследване обобщението придобива конкретен характер, изразен в класифицирането на различните усвоени танци чрез прилагане на ритмичните им модели. Самата класификация е вид *обобщение*, при което се проверява трайността на получените знания и компетенции, на *системността* в изграждане на системата от знания за танцувалността в музиката, на *прилагане* на знанията и танцувалните компетентности в образователната практика на учениците.

Учениците класифицират изучаваните танци според: а) метрическата им пулсация – дву-, три-, четириделни танци; б) характерната им ритмична група – е. Ъ; еq е; триола и др., акцент; в) характера на танцувалната музика, националната принадлежност и начина на изпълнение на танците, историческа епоха, в която са актуални и др.

Обобщаването на знанията за танца е своеобразен процес на синтезиране и обединяване на елементите на цялото с помощта на естествените връзки между тях. В този процес учениците се научават да класифицират отделните танци в зависимост от характерните им елементи и да пренасят и прилагат знанията и уменията си, обвързвайки ги с танцувалността като характеристика на музикалната творба.

В процеса на обобщаване на знанията за танца учениците слушат разнообразна музика с танцувален характер, възпроизвеждат двигателно РМ (с пляскане, тропане, като двигателен канон и като танцови стъпки), получават информация за неговата поява, за народа, който го е създал, за страната на този народ, езика на който говори и всичко това обвързано с учебното съдържание.

Прилагането на усвоените знания за танцувалния жанр на нов танц при слушане на непозната танцувална музика (Критерий 5) предоставя възможност за конструиране на ритмичен модел на нов танц при възприемане на ново музикално произведение с непознат танцувален характер. *Трайността* на усвоените и обобщени знания, степента на развитие на музикално-ритмичните и музикално-познавателни способности и сформираността на танцувалните компетентности позволява *пренасянето и приложението им* в нова ситуация.

Учениците от ЕГ прослушват три музикални пиеси с непознат танцувален характер и „построяват“ или „извличат“ техните РМ като анализират музикалната пиеса, определят метрическата ѝ пулсация, темпото, характерната ѝ ритмична група (ако има такава), наличието на логически акцент (при подскока,

при поклона, при причукване с токове и др.) и изваждат РМ на непознатия танц. Заедно с това те откриват и други негови специфични характеристики – епоха на битуване, национална принадлежност и пр.

Задачите, които се поставят на учениците от ЕГ, за да конструират РМ на нов танц, макар и аналогични на задачите, поставяни при *сравняване и съпоставяне на танците*, се усложняват в този случай от непознатата музика не само интонационно, но и по отношение на танцувания характер. Решаването на поставените задачи се осъществява благодарение на получената достатъчно богата „база данни“ от танцуващата музика и натрупания музикален опит по отношение на ритмичните елементи в различни комбинации при дадени танци. Всичко това осигурява много добра възможност за характеризиране на звучащата музика, за *обобщаване* на ритмическите елементи и извеждане на РМ на новия танцов жанр от учениците в ЕГ (IV ЕГ-Аv-2,15; 2,50;2,80);(V ЕГ-Аv-2,14;2,71;2,76) **(Таблица 11)**

Таблица 11

клас	група		Констатиращ етап	Формиращ етап		
				2-вр. танци	3-вр. танци	4-вр. танци
4	Е	Av	0	2,15	2,5	2,8
		SD	0	0,37	0,51	0,41
		V(%)	0	17%	20%	15%
5	Е	Av	0	2,14	2,71	2,76
		SD	0	0,91	0,64	0,54
		V(%)	0,36	0,83	0,68	0,58

Резултати за установяване нивото на приложение знанията за танца чрез средностатистическите резултати и различията

Данните за коефициента на вариация (V%) установяват уеднаквяване на нивото на знанията и танцувалните

компетентности у учениците в ЕГ като резултат от прилаганата методика. Според стойностите на стандартното отклонение ($SD-IVEG- 0,41$; $VEG- 0,54$) липсват големи колебания при конструирането на РМ. Следователно музикалният опит и степента на развитие на музикалните способности на учениците от ЕГ повишава увереността и подобрява качеството на резултатите при ориентирането в танцувалните ситуации, а музикално-двигателните и танцови компетентности, създадени в процеса на обучението помагат да се намали колебанието и неточността в отговорите на поставените въпроси.

При сравняване на данните от началния констатиращ етап ($t\text{Stat}-1,75$) и данните от формирация етап на изследването по отношение на *приложението на знанията за танцувалните жанрове в практиката* ($IVEG- t\text{Stat}-26,25$); ($VEG-t\text{Stat}-10,79$) се установява, че качеството на знанията се подобрява, аналитичните възможности на учениците се повишават, а уменията им за обобщаване подпомага прилагането на придобитите от тях знания в непозната танцувална ситуация. Музикално-теоретичният и двигателен опит, натрупан в часовете по музика чрез метода на моделиране дава възможност на учениците от ЕГ успешно да прилагат знанията и уменията за танца в практиката, като конструират ритмичния модел на новия танц.

Приложението на знанията за танцувалния жанр в практиката е най-високата степен на тяхното усвояване и осъзнаване. Анализираните резултати по посочените критерии, визиращи възможността на учениците от ЕГ за прилагане на придобитите знания за танца показват значителната роля и място на музикално-ритмичните способности, на музикално-когнитивните способности и музикалните компетентности. Системата от знания за танца, свързани с овладяването му допринасят в значителна степен за осъзнаването на танцувалността като явление. Приложената методична система осигурява активно натрупване на музикален опит, формира

отношение към обекта на учене, което подпомага учениците при решаване на поставените им задачи.

Анализът на гореизложените резултати дава основание да се определят етапите на осъзнаване на танцувалните жанрове и се установи специфичността на методическата последователност при запознаване, овладяване и пренасяне на получените знания за танцувалността в музиката в други и непознати музикални ситуации, които ежедневието би предложило на учениците не само в училище, а и вън от него.

Съпоставянето на резултатите на ЕГ от началния констатиращ етап на изследването и тези от формиращия етап, т.е. при въвеждането на предлаганата методична система дават основание да се потвърди изведената хипотеза и целта на настоящето изследване.

Данните, касаещи резултатите на ЕГ при проведеното обучение по музика на основа на предлаганата методична система показват, че учениците се ориентират правилно в танцувалността. Откриват и определят ритмичната специфична характеристика при слушаните музикални творби в дву-, три- и четириделна метрическа пулсация. Намалването на различията и разнородността в отговорите на учениците показва постепенното формиране и изява на музикално-познавателните способности у учениците, които им помагат в интерпретирането и анализирането на музикалните явления и модели на дадения танц. При сравняването и съпоставянето на учените танци учениците анализират, сравняват и съпоставят различните ритмични модели, разкриват характеристиките на танците според елементите на модела и определят характера на новия танц. Предлаганите танци дават възможност да се проследи възможността на учениците да използват придобитите знания и умения да обобщават характерните музикално-изразни елементи на танца, т.е. да имат обобщено познание за него. Учениците от ЕГ без затруднения се справят при съпоставката на новия танц с моделите на усвоени танци. Намалват различията и колебанията в отговорите им при

анализиране на ритмическите елементи и определяне на характера на танците, което се дължи на обогатения музикално-слухов и двигателно-танцуваден опит и тяхната информираността за танците. Учениците от ЕГ успешно съотнасят възприеманото непознато музикално произведение към познат танцуваден жанр. Те с лекота характеризират танцувалните жанрове в музиката и го отнасят към определена изучавана танцувална категория.

Установява се също така наличие на възможност у учениците от ЕГ за обобщаване на знанията за танцувалните жанрове, за класификация на танцувалните жанрове, анализирайки елементите на техните характеристики, на ритмичните им модели и причисляването им към определени танцувални жанрове.

Трайността на усвоените и обобщени знания, степента на развитие на музикално-ритмичните и музикално-познавателни способности и сформираниостта на танцувалните компетентности у учениците от ЕГ позволява пренасянето и приложението на тези знания в нова музикална ситуация. Приложението на знанията за танцувалния жанр в практиката е най-високата степен на тяхното усвояване и осъзнаване.

Резултатите от проведения педагогически експеримент дават основание да се изведе последователността на **етапите при усвояване на танцувалните жанрове**, които определят и методическата последователност при провеждане на обучението насочено към овладяване на танцувалността в музиката:

ПЪРВИ ЕТАП в усвояването на танцувалния жанр, е **възприемането на музикалното произведение с танцуваден характер**. Той осигурява ориентиране, опознаване на музикалната творба, изграждане на цялостен психически образ за нея и определяне на нейните специфични изразни елементи. Процесът на съотнасяне на възприетото към определени категории, според Дж. Брунер, осигурява задълбоченото му изучаване (17; 21). Затова активността на обучаемия субект, в случая ученика, е едно от психолого-педагогическите условия, гарантиращо оптималното протичане на този процес. Тази

активност се извява в две плоскости: а) във възприемането на танцувалната музика като уникалност, събрала в себе си информация за танца, за националната му принадлежност, за мястото, което го е създало, б) във възприемането на РМ на дадения танцувален жанр, като носител на „уникалната комбинация“ от ритмически елементи и свързването му със звучащата музика.

Сравняването и съпоставянето на танците се определя като **ВТОРИ ЕТАП** в процеса на усвояване на танцувалните жанрове. Ориентирането в съществените признаци на танцовите жанрове и алгоритъма на действието, постигнати по самостоятелен път от ученика осигурява разбирането на изучавания обект. Устойчивостта на представата за конкретния танцувален жанр, подкрепена от неговия РМ подпомага ученика чрез сравняване на няколко предложени РМ да определи и мотивира своя „избор“ в отговор на поставената му задача да подбере РМ на съответния танц.

Чрез осмислянето на придобитите знания и двигателни умения, учениците създават самостоятелно РМ на изучен танц върху ново музикално произведение. Решаването на евристичните задачи позволява да се проследи степената на превръщане на знанията в собствено притежание. **Осмислянето на знанията за танца** в направеното изследване се откроява като **ТРЕТИ ЕТАП**.

Обобщаване на знанията и класификация на танците е **ЧЕТВЪРТИ ЕТАП**, при който учениците не само обобщават знанията за танца, но и го класифицират като съпоставят неговите „съставни“ части и познатите ритмични модели, за да го причисляват към определена категория.

Класифицирането на музикалните пиеси по метрическа пулсация, характерна ритмическа група, темпо и акцент, извличането на РМ на непознат танцувален жанр определят **ПЕТИЯТ ЕТАП** като **възможност за приложение на знанията за танцувалните жанрове** в нова ситуация.

Така изведените етапи за усвояване на танцувалните жанрове са еквивалентни на етапите за усвояване на знанията, известни в психология на ученето.

В **третия параграф** се установява ефективността на апробираната методична система за осъзнаване на танцовите жанрове.

Приложената научнообоснована методична система осигурява образователна дейност на всеки ученик като съчетава комплексното, интегративно използване на методи и средства, което осигурява по-ефикасно въздействие и по-ефективни резултати. Чрез прилагането на тази методична система се реализира психическия феномен „учене – осъзнаване – субектен танцувален опит“, а чрез прилагането на методическата последователност се създават у учениците възможности за неговото моделиране чрез познавателната дейност на всеки ученик. Заедно с това се осигурява пълноценно използване на познавателния потенциал на ученика.

Сравняването на резултатите от проучването за усвояването на танците между ЕГ (AV-2,11) и съответстващите резултати на КГ (AV-0,60), показват, че учениците от КГ нямат добра танцувалната ориентация, показват повърхностно познаване на танците и техните елементи, имат незадоволително равнище на знанията дори за танци от българския музикален фолклор, ниско ниво на възможностите за възприемане и усвояване на танцувалността и липса на двигателен и музикално-слухов опит.

Резултатите от формирация експеримент, при който се насочват учениците към осъзнаване на танцувалните жанрове и танцувалността в музиката чрез извеждане на специфичен за тях ритмичен модел, демонстрират преимуществото на учениците от ЕГ в сравнение с връстниците им от КГ. Сравнението между t stat – 25,19 и критическа стойност (1,96) доказва ефективността на приложената методическа система.

Таблица 16

t-Test: Two-Sample Assuming Unequal Variances	E	K	<i>Легенда:</i>
Av	1,78	0,52	<i>Av: средни стойности</i>
SD	1,41	0,63	<i>SD: различия</i>
Observations	818	819	<i>T Stat: стойност на t критерий на Стодънт</i>
t Stat	25,19		<i>t critical: критическа стойност</i>
P(T<=t) one-tail	0,00		<i>E: Експериментална група</i>
t Critical one-tail	1,96		<i>K: контролна група</i>

Общи резултати на EG и KG по отношение на познаването на танци

Учениците в KG показват липса на интерес за танца и слабо познаване на танцувалността. Знанията им за танците в дву-, три- и четиривременните танцувални жанрове са нетрайни, което говори за неефективно обучение по отношение на танцувалността. Липсата на статистически различия показва, че те не могат да характеризират танцувалната музика, да разграничават елементите на танца и да отделят елементите на РМ, които стоят в основата на жанровата характеристика. Връзката между слуховия и двигателния опит на учениците също е слаба. Причините за това са различни – от работата на учителя по музика, който не насочва вниманието към обединяване на елементите на танца и придобиването на цялостна музикално-слухова и двигателна представа, до липса на интерес и мотивация у учениците по отношения на методите на обучение и др. Невъзможността за отделяне на специфичните елементи за даден танцувален жанр затруднява осмислянето на знанията за танцувалния жанр.

Учениците от KG показват ниско ниво на знанията и уменията за танцовия жанр и танцувалността, което дава основание да се отбележи, че програмата по музика в общообразователното училище не отдава полагащото се място и роля на танцувалните жанрове в музиката и не осигурява методическата последователност за развитие на възможностите на

учениците да усетят и разберат смисъла на танцувалността в музиката. Танцувалните жанрове се разграничават преимуществено по метричен признак, а ролята на другите ритмически елементи се отбелязва слабо и недостатъчно ярко. Метрическата пулсация е един от елементите, които характеризират танцувалността, но чрез нея се получава само частична представа за танца. Тя сама по себе си не може да даде пълна картина на танцувалността, на богатството и разнообразието от танци, предизвикано от многообразието на ритмически последователности и групиране. Всеки танц притежава неповторими комбинации, които оформят РМ на конкретния танц, като белег за неговата уникалност.

Различията между двете групи са получени в резултат от прилагането на разработената методическа система във формиращия експеримент при ЕГ, където учебното съдържание по музика в IV и V клас се допълва с нови произведения от музикалната литература с жанров характер. Набляга на тази музика, при която чертите на танцувалния жанр са ярки и се забелязват лесно, на присъствието на комплекса от ритмически изразни средства, който дава възможност да се определи танцувалността. Приложената методична система с помощта на движението поставя РМ, като комбинация от ритмически музикални елементи, определящи танцувалността, в ролята на средство за нейното осъзнаването.

Съпоставянето на резултатите на двете групи – КГ, обучавана по общоприетата за обучението по музика в IV и V клас методика и ЕГ, обучавана по приложената методична система, показва по-висока степен на музикално-танцови компетентности на учениците от експерименталната група. Тези компетентности позволяват на децата да се ориентират лесно и сравнително бързо в непозната музикално-танцувална ситуация, да използват в практиката РМ на един танц, за да открият нов ритмичен елемент.

Ритмичният модел, разглеждан като „уникална комбинация“ от ритмически музикално-изразни средства, която определя

„самоличността“ на отделен танцов жанр намира широко място като основно средство във всички етапи на овладяването и осъзнаването на танцовалността в музиката. Възможността за целенасоченото му използване за моделиране на познавателната дейност на ученика осигурява непрекъснат процес на развитие на рефлексивни способности. Така в хода на отделните етапи на усвояването на танцовалните жанрове се осигуряват условия за учебно-формиращи ангажименти.

При решаване на непозната танцовална ситуация използването на РМ преминава от етап на *възприемане и ориентиране* в тази ситуация към *сравняване и съпоставяне* на танци от даден танцовален жанр и *осмисляне* и определяне вида на танца чрез неговия РМ. В етапа на *обобщаване на знанията* се проявяват способностите на учениците за отделяне на основното, характерното в „познавателния обект“. Тук те се намират в състояние на „опитност“, т.е. натрупаният богат опит и компетентност позволяват новата ситуация да се определи като позната или подобна на предишна такава. РМ синтезира в себе си обобщените знания за танца и оптимизира решаването на новата ситуация. В етапа на *приложение на усвоените знания* и създаване на нов РМ на непознат танц, учениците се намират в състояние на „експертност“ – познават алгоритъма за търсене на връзка между формата и съдържанието на новия танц и неговия РМ. Проявява се в случая способността за отделяне и контролиране на начина за решаване на нова познавателна задача – извличане на нов РМ на непознат танц.

В процеса на пренасяне на знания и умения за решаване на непозната ситуация, РМ изпълнява ролята на „информационен носител“ и „ритмически код“ на обобщеното и усвоено знание за танца и танцовалността. Неговото двигателно усвояване е по–пряк път към разбирането и осъзнаването на танцовалния жанр и танцовалността в музиката. Ритмичният модел, като основно средство намира място в преноса на знания и умения за решаване на непозната танцовална ситуация в различните етапи от

усвояване на танца и потвърждава логическите връзки между танцувалността и движението. Движението е средство за възприемане, разбиране и осъзнаване на танцувалния жанр, но самото осъзнаване на танца преминава през осъзнаването на метрическата пулсация, ритмичния рисунък, темпото, логическия акцент, които се обединяват в РМ – обобщение на танца, носител на информацията за него, формула, която се усвоява и осъзнава с помощта на движението. От проведеното изследване се установява, че апробираната методична система създава оптимални музикално-педагогически условия, осигуряващи усвояването на танцувалните жанрове от учениците.

Тази методична система осигурява различно тълкуване на танца, което позволява от една страна неговото рамкиране и отделяне, а от друга – дава възможност за пренасяне на този модел в друга ситуация – танцувалността в музиката и нейните отличителни белези. Резултатите от проведеното изследване изясняват един пренебрегван проблем в музикалното възпитание. Трайният интерес у децата е предизвикан от нестандартната форма на провеждане на урока, от активния контакт с музиката и танцувалния жанр, от възможността за самостоятелност и творческо решение.

Получените резултати от проведеното изследване позволяват да се запълнят известни празноти по отношение на танцувалността в музиката, да се изяснят методичните проблеми при работа над танца и танцувалността в урока по музика, както и да се набележат бъдещи изследвания, повишаващи ефективността на педагогическата практика.

ОБОБЩЕНИЯ И ИЗВОДИ

Съвременното художествено образование, изведено на културноцентричния подход се реализира на основа на взаимовръзките между образование, култура, изкуства. Тази интеграция на образователния процес и културата се осъществява чрез педагогическото посредничество, осигуряващо иновационни педагогически идеи и реализиране на педагогически технологии. Те дават полихудожествен характер на обучението и са насочени към формиране и обогатяване на културния опит у обучаваните. Това означава реализиране на образованието на принципа на качественоста, на основите на висока методическа култура, която осигурява не само овладяване на знанията за музикалното изкуство от ученика, но и у когото като активен субект на този процес се създава култура на ученето и възможности за самообразование.

Настоящият дисертационен труд е насочен към проучване особеностите на осъзнаването на танцувалните жанрове в музиката и етапите на тяхното овладяване. Необходимостта от изясняването на този проблем се обосновава от значимостта на осъзнаване на танцувалните жанрове в училищна възраст и отсъствието на специализирани теоретични и методически разработки в тази област, адекватни на познавателните възможности на учениците.

Извеждането на модел на методична система, насочена към осъзнаване на танцувалните жанрове в музиката се определя от съвременните стратегии за модернизирание на художественото образование. В тях като фундамент на художествената теория и практика се определя теория на познанието, изразена в: монохудожествен подход, насочващ към общо и задълбочено изучаване на изкуствата в рамките на задължителната учебна програма и извънурочните художествени дейности и полихудожествен, т.е. цялостен подход към обучението, където

като процес в неговия център е не само изучаването на танца, а и самият субект на обучението – ученика с присъщата му полихудожествена природа и неговото художествено-музикално развитие, т.е. образование чрез изкуство.

Разработването на модел на методическата система, осъществяваща осъзнаването на танца и танцувалността и определяща мястото им в урока по музика се извежда на основа на разкриването на танца и танцувалността като художествено съдържание, като художествен обект на ученето. Това определя музикалното образование като част от духовната култура на личността, а танцът и танцувалността – обект на ученето като художествено явление, като единство на художествено-музикална структура, художествено- музикален език и танцувални движения. Всичко това определи характеристиката не само на методичната система, но и на методическата последователност, етапите и музикално – педагогическите условия при разкриването на художествения обект на ученето – танца, танцувалните жанрове.

Прилагането на научнообоснованата методична система осигурява целенасочен, обоснован и педагогически организиран процес, осъществен от интерпретативна (аналитична), изпълнителска (евристична), планирана – управленческа (педагогическа) и организационна (реализирана) познавателни дейности.

Овладяването на музикалните знания, умения и компетентности за танцувалните жанрове се осъществява в музикално-образователния процес в два основни варианта: репродуктивен – възприемане, придобиване и възпроизвеждане на учебната информация; творчески – самостоятелност при осмисленост и прилагане на учебната информация в нови музикално- педагогически ситуации.

Съвременните теории на психология на ученето определят, че осъзнаването и усвояването на информацията се осъществява чрез възприемане, разбиране, осмисляне, обобщаване, затвърдяване и приложение в практиката.

Комбинацията от метрум, ритмичен рисунок, акцент, обединени в дву – или четиритактово построение, се определя като **ритмичен модел**, който е универсално явление, което изразява отличителната характеристика на танца. Той се използва като основно средство при разкриване на спецификата на танцувалността в музиката.

Резултатите от проведеното изследване и техният анализ, изложени в глава четвърта на дисертационния труд показват, че целта е постигната и задачите осъществени. Тези резултати, получени при прилагането на методичната система, осигурени от използването на специфична методическа последователност и комплекс от методи и средства за всеки етап от осъзнаването на танцовите жанрове, потвърдиха изведената хипотеза. Така проведеното изследване изяснява един пренебрегван или недостатъчно намиращ място в обучението по музика проблем.

Гореизложеното и резултатите от проведеното изследване дава основание да се формулират следните изводи:

1. Разработването на реално действаща методична система, ориентирана към танца и неговата функция в музикалното възпитание и образование, както и в културно-образователния процес осигурява осъзнаване на танцувалните жанрове чрез определяне на специфична методична последователност и педагогически условия за актуализация на възпитателния потенциал и мястото на танца и танцувалността в урока по музика в училище.

2. Прилаганата методична система осигурява различно тълкуване на танца, създава оптимални музикално-педагогически условия, осигуряващи усвояването на танцувалните жанрове от учениците при различни музикално-педагогически ситуации в урока по музика.

3. Установява се последователността на **етапите при усвояване на танцувалните жанрове**, които определят и методическата последователност при провеждане на обучението насочено към овладяване на танцувалността в музиката:

- Ø Първият етап – възприемане на музикалното произведение с танцувален характер.
- Ø Вторият етап – сравняване и съпоставяне на танци.
- Ø Третият етап – осмислянето на знанията за танца.
- Ø Четвъртият етап – обобщаване на знанията за танците и танцувалността в музиката
- Ø Петият етап – възможност за приложение на знанията за танцувалните жанрове

4. Определя се ролята и мястото на ритмичния модел, като основно средство, охарактеризиращо танца в различните музикално-педагогическите условия на отделните етапи за неговото осъзнаване. Прилагането на метода на моделиране дава възможност на учениците от ЕГ да използват ритмичния модел, от действието „замяна” да преминат към действието „използване“ за решаване на нова задача и да се достигне до действието „конструиране“ на РМ за решаването на нова, непозната музикална ситуация.

5. Доказва се релевантността на диагностичната методика, използвана за набиране на данни в направеното изследване. Извършеният корелационен анализ по отделните критерии и показатели (гл. II) доказва самостоятелността и надеждността им. Предложената изследователска методика за осъзнаване на танцувалните жанрове от учениците има качествата на диагностична методика.

ПРИНОСНИ МОМЕНТИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Разработена и апробирана е научнообоснована методическа система, която осъществява осъзнаването на танца и танцувалността на основа на нов тип обучение, съобразено с възрастовите възможности на учениците. В нея танцът и танцувалността се приемат като обект на учене, единство на художествено съдържание, художествен образ, което определя и методическата основа на обучението. Тази методична система осигурява различно тълкуване на танца, което позволява от една страна неговото рамкиране и отделяне, а от друга – дава възможност за пренасяне на този модел в друга ситуация – танцувалността в музиката и нейните отличителни белези

2. Осигурява се осъзнаване на танцувалните жанрове чрез оптимални музикално-педагогически условия при различни музикално-педагогически ситуации в урока по музика в училище.

3. Установява се последователността и характеристиката на **етапите при осъзнаване на танцувалните жанрове**, които определят и методическата последователност при провеждане на обучението, насочено към овладяване на танцувалността в музиката: **възприемане на музикалното произведение с танцувален характер; сравняване и съпоставяне на танци; осмислянето на знанията за танца; обобщаване на знанията за танците и танцувалността в музиката; възможност за приложение на знанията за танцувалните жанрове.**

4. Доказва се релевантността на диагностичната методика, използвана за набиране на данни в направеното изследване. Извършеният корелационен анализ по отделните критерии и показатели (гл. II) доказва самостоятелността и надеждността им. Предложената изследователска методика за осъзнаване на

танцувалните жанрове от учениците има качествата на диагностична методика.

5. Практическата значимост на настоящото изследване се характеризира с:

- Приложената методична система допринася за придобиване и усъвършенстване на учебни умения у учениците, които им помагат в процеса на обучение, както и за вземане на оригинални решения в непозната музикална ситуация.
- Определяне на основните средства, комплекса от методи, подпомагащ процеса на осъзнаване на танцувалните жанрове в музиката, специфичен за всеки етап на осъзнаването
- Определя се ролята и мястото на **ритмичния модел**, като основно средство *при разкриване на спецификата на танцувалността в музиката*, охарактеризиращо танца в различните музикално-педагогическите условия на отделните етапи за неговото осъзнаване. Осъзнаването му улеснява оптимално пренасянето на знанията и уменията на учениците при решаване на нова музикално-танцова ситуация.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Златкова, Л. – *Танцувалният жанр в IV-VI кл. на СОУ през призмата на движението* // Съюз на учените – Стара Загора, 2004, т.7, 189-192

Златкова, Л. – *„Ритмическият код и осъзнаване на ритъма чрез движения“* // „Междуетнически контакти Изток-Запад“, 290-294, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, Шумен 2005

Златкова, Л.- Шумен, 2006, *„Ритмиката – една алтернатива в музикално-възпитателния процес“* в сб. „Практическото обучение на студентите от специалност „Педагогика на обучението по музика“, 48-50

Златкова, Л. *„За създаването на един танц в часовете по Ритмика“*, Сборник научни трудове от Пътуващ семинар Шумен-Белград- Прага- Братислава, май 2014г.

Златкова, Л. *„Мястото на ритмическите и танцови движения в създаването на театрален спектакъл за деца“*, Бургас-2014г.

Златкова, Л., *„За танцувалността в музиката и Ритмичния модел като универсален код“*, Сборник научни трудове от Пътуващ семинар – Турция, май 2015 г.